

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:

Miguel De Cervantes Saavedra

EL INGENIOSO HIDALGO DON QUIXOTE

DE LA MANCHA

Copyright © 2023 za ovo izdanje Vulkan izdavaštvo

Vulkan izdavaštvo d.o.o. iz Beograda poziva nosioca odnosno nosioce autorskih prava (autori ili druga lica koja su u skladu sa zakonom stekla autorska prava) na prevod Jovana Bogičevića Uvoda u *Don Kihota* Hajnriha Hajnea, da se jave našoj izdavačkoj kući radi regulisanja svih autorskih prava i obaveza.

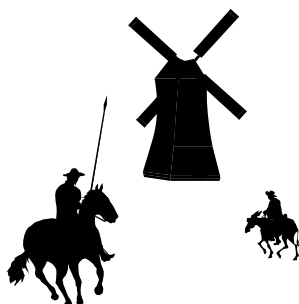
ISBN 978-86-10-04999-2

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

MIGEL DE SERVANTES

DON KIHOT

Preveo Đorđe Popović Daničar

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2023.

Uvod u Don Kihota

Život i dela veleumnog plemića don Kihota od Manče, opisao Migel de Servantes Saavedra – to je bila prva knjiga koju sam čitao kad sam već bio razborito dete i prilično se snalazio u knjigama. Sećam se sasvim dobro tih mladih dana, kad sam se jednog ranog jutra iskrao iz kuće i pohitao u dvorski park da tamo na miru čitam *Don Kihota*. Bio je lep majski dan. Blaga jutarnja svetlost obasjavala je rascvetano proleće, koje je raspevalo slavuja, njegovu umilnu ulagušu. On je pevao svoju slavopojku tako nežno i meko, tako dirljivo i oduševljeno da iznikoše najstidljiviji pupoljci, a popašne travke i laki sunčani zraci hitrije se poljubiše, i drveće i cveće zadrhta od čistog ushićenja. Ja pak sedoh na staru kamenu klupu obraslu mahovinom, u takozvanoj aleji uzdisaja, blizu vodopada, i onako mali, sav se predadoh velikim pustolovinama smelog viteza. Detinjski pošten, sve sam uzimao ozbiljno. Ma koliko da je udes izvrgavao podsmehu sirotog junaka, ja sam mislio da to mora tako da bude, da je sve to junaštvo: i da budeš ismejan, i da zadobiješ rane na telu, ali mi je ono prvo bilo isto toliko mrsko koliko sam sa ovim drugim u duši saosećao. – Bio sam dete i nisam znao za ironiju, koju je Bog stvorio u svetu, i koju je veliki pesnik podražavao u svome štampanom malom svetu, pa mi se dešavalo da lijem gorke suze kad bi plemeniti vitez za svu svoju plemenitost dobijao samo nezahvalnost i batine. Pošto sam, onako još nevešt u čitanju, svaku reč izgovarao glasno, to su sve mogli da slušaju ptice i drveće, potok i cveće, a pošto takva nevina prirodna stvorenja, baš kao ni deca, ništa ne znaju o svetskoj ironiji, to su i oni smatrali da je to sve prava pravcata zbilja i plakali su sa mnom zbog patnji sirotoga viteza; čak je i neki stari oronuli hrast jecao, a vodopad je jače tresao svojom belom bradom i kao da je karao zloću sveta. Mi smo osećali da vitezovo junaštvo ni onda ne zaslužuje manje divljenje kad bi se lav bedno povukao, i da su vitezova dela bila tim slavnija što je njegovo telo bilo slabije i suvlje, oprema koja ga je štitila trošnija a kljuse što ga je nosilo bednije. Prezirali smo nisku svetinu, koja se, ukrašena ogrtačima od šarene svile, otmenim frazama i vojvodskim titulama, rugala čoveku koji ju je toliko nadmašio duhovnom snagom i plemenitošću. Dulsinejin vitez sve je više sticao moje

poštovanje i sve više pridobijao moju ljubav što sam duže čitao čudesnu knjigu, a to je bilo svakog dana u istom parku, tako da sam već s jeseni došao do kraja romana – nikad neću zaboraviti dan kad sam čitao o mučnom dvoboju u kome je vitez morao onako sramno podleći!

Bio je mutan dan, ružni oblaci magle prelazili su sivim nebom, žuto lišće padalo je bolno sa drveća, teške kaplje suza opuštale su se na poslednjem cveću, koje je tako tužno spuštalo uvele glavice na samrti; slavuji behu odavno umukli, sa svih strana ukočeno je gledala u mene slika prolaznosti zemaljskog života – a srce htede skoro da mi prepukne kad sam čitao kako je plemeniti vitez, ošamućen i poražen, ležao pobeđen na tlu i, ne dižući vizir, kao da je govorio iz groba, slabim, bolnim glasom, doviknuo sa zemlje pobjedniku: „Dulsineja je najlepša žena na svetu, a ja najnesrećniji vitez na zemlji, ali se ne pristoji da ja zatajim tu istinu – udrite kopljem, viteže!“

Ah, taj sjajni vitez od Srebrnog Meseca, koji je pobeđio najsrčanijeg i najplemenitijeg čoveka sveta bio je prurušeni berberin!

Prošlo je osam godina otkako sam napisao ove redove za četvrti deo *Slika s putovanja*, u kojima sam opisao utisak koji je pre toliko vremena u mojem duhu ostavila lektira *Don Kihot*. Bože, kako brzo prolazi vreme! Čini mi se kao da sam juče završio čitanje knjige u aleji uzdisaja diseldorfskog gradskog parka. Srce mi je još potreseno od divljenja prema delima i patnjama velikog viteza. Da li mi je srce za celo to vreme ostalo isto, ili se posle čudesnog toka stvari vratilo osećanjima detinjstva? Biće da se dogodilo ovo drugo: jer ja se sećam da sam svakih pet godina čitao *Don Kihota* sa raznim osećanjima, koja su se naizmenično smenjivala. Kada sam u bujnim mladičkim godinama neiskusnim rukama zahvatao u ružičnjake života i peo se na najviše stene, da bih bio bliže suncu, a noću ni o čemu drugom nisam sanjao nego o orlovima i o čistim devicama – tada mi je *Don Kihot* bio vrlo neprijatna knjiga, i kad bi mi preprečila put, zlovoljno bih je uklanjao. Docnije, kad sam postao zreo čovek, pomirio sam se donekle sa Dulsinejinim nesrećnim junakom, pa sam već počinjao i da mu se smejem. Ovaj čovek je budala, rekoh ja. Ali začudo, uvek su me, u svim odsudnim trenucima moga života, progonile senke suvonjavog viteza i njegovog debelog sluga, naročito kada je trebalo da na teškoj raskrsnici odlučim kojim putem da pođem. Sećam se, kad sam putovao za Francusku i kad sam se jednog jutra probudio u kolima iz grozničavog polusna, kako sam video u jutarnjoj magli dva dobro poznata lika gde jašu pored mene. Onaj što je jahao desno od mene bio je Don Kihot od Manče na svom apstraktnom Rosinantu, levo od mene bio je Sančo Pansa na svom

pozitivnom magaretu. Bili smo baš na francuskoj granici. Plemeniti Mančanin sagnuo je sa strahopoštovanjem glavu pred trobojnom zastavom koja se lepršala na visokom graničnom stubu, dobri Sančo pozdravio je, malo hladnije klimnuvši glavom, prve francuske žandarme koji se pokazaše u blizini; ali najzad odjuriše oba prijatelja ispred mene, ja ih izgubih iz vida i samo još s vremena na vreme čuh oduševljeno rzanje Rosinanta i potvrđivanje sivčevo.

Tada sam mislio da se komičnost donkihotstva sastoji u tome što je plemeniti vitez hteo ponovo da oživi davno umrlu prošlost, pri čemu su mu se rđavo provele jadne noge i ruke, naročito leđa, u vezi sa savremenom stvarnošću. Ah, odonda sam iskusio da je isto tako nezahvalna ludost kad čovek suviše rano hoće da uvede budućnost u sadašnjost, a u takvoj borbi protiv teških svakodnevnih interesa ima samo sasvim mršavo kljuse, potpuno trošnu opremu i isto tako slabo telo! I zbog jednog i zbog drugog donkihotstva vrti mudrac pametnom glavom. – Ali Dulsineja od Tobose je ipak najlepša žena na svetu; iako ležim bedno na tlu, nikad neću povući ovu tvrdnju, ja ne mogu drukčije – navalite kopljima, srebrni mesečevi vitezovi, prurušeni berberski pomoćnici!

Koja osnovna misao je vodila velikog Servantesa kad je pisao svoju veliku knjigu? Da li je nameravao samo da uništi viteške romane, koji su se u njegovo doba tako mnogo čitali da ni crkvene ni svetovne mere nisu mogle ništa protiv njih da učine? Ili je hteo da ismeje sve pojave ljudskog oduševljenja uopšte, pre svega junaštvo vitezova. Svakako da mu je cilj bila satira na pomenute romane, koje je hteo da podvrgne opštem podsmehu i da ih upropasti osvetljavanjem njihovih apsurdnosti. A u tome je najsajjnije i uspeo, jer što nisu mogle da postignu ni opomene sa propovedaonice ni pretnje vlasti, postigao je siromašni pisac svojim perom: on je tako temeljno upropastio viteške romane da je uskoro posle pojavljivanja *Don Kihota* u celoj Španiji nestao ukus za onakvim knjigama, čak se više nisu ni štampale. Ali genijevo pero uvek je veće od njega samog, ono seže uvek dalje od njegova vremena. Servantes je, i nesvesno, napisao najveću satiru na ljudsko oduševljenje. Nikad on to nije ni slutio, on sam, junak koji je najveći deo svoga života proveo u viteškim borbama i u dubokoj starosti se još često radovao što je učestvovao u Bici kod Lepanta, iako je tu slavu platio gubitkom leve ruke.

O ličnosti i životu pesnika koji je napisao *Don Kihota* biograf zna samo nešto malo. Mi, međutim, ne gubimo mnogo usled nedostatka takvih beležaka, koje se obično slučajno nađu kod gospođa rođakinja u susjedstvu. Jer ove vide samo spoljašnjost; mi, međutim, vidimo samog čoveka, njegov pravi, verni, istinski lik.

Don Migel de Servantes Saavedra je bio lep, snažan čovek. Imao je visoko čelo i široko srce. Čudesna je bila čarobna snaga njegova oka. Kao što ima ljudi koji gledaju kroz zemlju i mogu da vide blaga ili leševe koji su u njoj pokopani, tako je

oko velikoga pesnika prodiralo kroz ljudske grudi i on je jasno video šta je tamo sakriveno. Dobrima njegov pogled beše sunčani zrak koji je radosno osvetljavao njihovu dušu; zlima je njegov pogled bio mač koji je njihova osećanja nemilosrdno sekao. Njegov pogled prodirao je ispitivački u čovekovu dušu i razgovarao s njom, i kad ona ne bi htela da odgovori, on bi je mučio, i duša bi, iskrvavljena, ležala u mukama, dok je, možda, njen telesni oblik pokazivao snishodljivu otmennost. Nije zato nikakvo čudo što ga usled toga mnogi ljudi nisu voleli i što su ga u njegovoj zemaljskoj karijeri samo oskudno pomagali! Zato nije nikad ni došao do položaja i blagostanja. Sa svih svojih mučnih hadžiluka nije doneo kući biser, nego samo prazne školjke. Kažu da nije znao da ceni vrednost novca, ali ja vas uveravam da je vrlo dobro znao da ceni vrednost novca čim ga više ne bi imao. On ga nikad nije tako visoko cenio kao svoju čast. Imao je dugova, i u jednoj povelji, koju je on sastavio, a Apolon podaruje pesnicima, prvi paragraf određuje: kad pesnik tvrdi da nema novca, treba mu verovati na reč i ne tražiti od njega zakletvu. Servantes je voleo muziku, cveće i žene. Ali i u ljubavi prema ženama ponekad nije baš nikako imao sreće, naročito dok je bio još mlad. Da li ga je svest o budućoj veličini mogla dovoljno utešiti u mladosti kad su ga ruže zledile svojim trnjem? – Jednom je, jednog vedrog popodneva, šetao on, mlado momče, pored Taha sa nekom šesnaestogodišnjom lepojkom, koja se neprestano rugala njegovoj razneženosti. Sunce još nije bilo zašlo, ono se još žarilo u svome najzlatnijem sjaju, ali gore na nebu već je stajao mesec, majušan i bled kao beli oblačak. „Vidiš li“, reče mladi pesnik svojoj dragani, „vidiš li tamo gore onaj mali bleđi kolut? Ova reka pored nas, u kojoj se on ogleda, kao da samo iz sažaljenja nosi njegov bedni odsjaj na svojim ponosnim talasima, i talasići ga izbacuju ponekad podrugljivo na obalu. Ali nek se samo svrši stari dan! Čim se spusti mrak, zasjaće gore onaj bleđi kolut, sve sjajnije i sjajnije, celu reku će obasjati njegov sjaj, a talasi, koji su pre toga bili onako prezrivo obesni, užasavaće se tada pri pojavi ovog sjajnog nebeskog tela i rasti prema njemu sladostrasno.“

U delima pesnika moramo tražiti njihovu povest, i u njoj ćemo naći njihove najintimnije ispovesti. Svuda, još više u njegovim dramama nego u *Don Kihotu*, vidimo, što sam već pomenuo, da je Servantes dugo bio vojnik. I zaista, rimska izreka „Živeti znači ratovati!“ može se na njega dvostruko primeniti. Kao prost vojnik borio se on u većini onih svirepih ratnih pothvata koje je kralj Felipe II vodio u svim pokrajinama u slavu božju i na svoje sopstveno zadovoljstvo. Ova okolnost što je Servantes posvetio svu svoju mladost najvećem borcu katoličanstva, što se lično borio za interese katolika, opravdava naslućivanje da su mu ti interesi bili vrlo dragi, što opovrgava ono vrlo rašireno mišljenje da ga je samo strah od Inkvizicije zadržao da u *Don Kihotu* ne govori o protestantskoj

savremenoj ideologiji. Ne, Servantes je bio verni sin Rimske crkve, i u viteškoj borbi za njenu blagoslovenu zastavu nije samo krvarilo njegovo telo, nego je on trpeo za nju svom svojom dušom najteže mučenje za vreme dugogodišnjeg zarobljeništva među nevernicima.

Nekoliko pojedinosti iz njegova života u Alžiru znamo slučajno i po njima vidimo u velikom pesniku ujedno i velikog junaka. Istorija ovog zarobljeništva obara najsjajnije zvučnu laž onog neiskrenog bonvivana*, koji je Avgusta i sve nemačke uče obmanuo da je pesnik i da su pesnici kukavice. Ne, pravi pesnik je i pravi junak, i u njegovim grudima živi strpljenje koje je, kako kaže Španac, druga odvažnost. Nema uzvišenijeg prizora od izgleda onog plemenitog Kastiljanca koji služi kao rob Deju u Alžiru, stalno priprema oslobođenje, neumorno kuje smeće planove, gleda spokojno u susret svim opasnostima, a kada pothvat ne uspe, podneo bi pre smrt i mučenje nego što bi ijednom rečju izdao saučesnike. Tolika velikodušnost i vrlina obezoružava krvožednoga gospodara njegova tela, tigar štedi sputanoga lava i dršće pred strašnim jednorukim čovekom koga bi jedna njegova reč mogla da pošalje u smrt. Servantes je u celom Alžiru poznat pod imenom Jednoruki, i Dej priznaje da može mirno da spava i da je siguran za mir svoga grada, svoje vojske i svojih robova samo kad zna da je jednoruki Španac dobro zatvoren.

Pomenuo sam da je Servantes bio stalno prost vojnik. Ali pošto se on čak i u tako podređenom položaju umeo istaći i pasti u oči, naročito svome velikom vojskovođi don Huanu Austrijskom, dobio je, kad je hteo da se vrati iz Italije u Španiju, najpohvalnija pisma za kralja, u kojima se naročito preporučuje da bude unapređen. Kada su alžirski gusari, koji su ga zarobili u Sredozemnom moru, videli ova pisma, smatrali su ga za ličnost iz najuglednijeg staleža, pa su stoga tražili tako visoku otkupninu da je njegova porodica, i pored sveg truda i žrtava, nije mogla sastaviti, te je siroti pesnik usled toga duže i uz veća mučenja držan u ropstvu. Tako je čak i priznanje njegove velike vrednosti postalo samo novi izvor nesreće. Ona grozna žena, boginja Fortuna, rugala mu se do kraja života, jer ona nikad ne oprašta geniju što i bez njene zaštite može da dođe do slave i časti. Ali da li je genijeva nesreća uvek samo delo slepog slučaja, ili nastaje kao nužnost iz njegove unutrašnje prirode i prirode njegove okoline? Stupa li njegova duša u borbu sa stvarnošću, ili gruba stvarnost započinje neravnu borbu s njegovom plemenitom dušom?

Društvo je republika. Kad pojedinac teži naviše, suzbija ga celina ismevanjem i nepriznavanjem. Niko ne treba da bude moralniji i duhovitiji od ostalih. Ali

* Ovde se verovatno misli na Horacija. (Prim. prev.)

ko strči iznad banalne opštinske mere nesavrtljivom snagom genija, toga pogađa progonstvo društva, ono ga progoni tako nemilosrdnim ismevanjem i klevetanjem da on mora najzad da se povuče u samoću svojih misli.

Da, društvo je po svojoj suštini republikansko. Svaki knez mu je mrzak, duhovni kao i materijalni. Ovaj drugi često potpomaže prvog više nego što se obično naslućuje. I mi sami smo to uvideli ubrzo posle Julske revolucije, kad se u svim društvenim odnosima ispoljio duh republikanstva. Lovorika velikog pesnika bila je našim republikancima isto tako mrska kao i purpur velikoga kralja. Oni su hteli da uklone i duhovne razlike ljudi, i pošto su sve misli koje su nastale na teritoriji države smatrali opštim dobrom građana, nije im više ništa preostalo nego da odrede jednakost stila. I zaista, dobar stil je izvikan kao nešto aristokratsko, pa smo često čuli tvrdnju: pravi demokrata piše kao narod, sasvim prosto i rđavo. Većini ljudi pokreta pošlo je ovo vrlo lako za rukom; ali nije svakome dano da piše rđavo, pogotovu ako se čovek ranije bio navikao da piše lepo. Zato se odmah kazalo: to je aristokrata, ljubitelj forme, prijatelj umetnosti, neprijatelj naroda. Oni su, izvesno, mislili pošteno, kao Sveti Jeronim, koji je svoj dobar stil smatrao grehom i zbog toga se žestoko bičevao.

Kao što nema antikatoličkih, tako ne nalazimo ni antiapsolutističkih zvukova u *Don Kihotu*. Kritičari koji u njemu to nalaze očevidno su u zabludi. Servantes je bio sin škole koja je čak pesnički idealizovala bezuslovnu pokornost vladaocu. A taj vladalac je bio španski kralj u doba kada je njegovo veličanstvo obasjavalo ceo svet. Prosti vojnik osećao je da se nalazi pod sjajem toga veličanstva i žrtvovalao je od srca svoju individualnu slobodu za takvo zadovoljenje kastiljanskog nacionalnog ponosa.

Politička veličina Španije u ono doba mogla je znatno da uzvisi i proširi duh svojih pisaca. I u duhu jednog španskog pesnika sunce nije zalazilo kao ni u državi Karla V. Divlje borbe s Mavrima behu završene, i kao što cveće najjače miriše posle oluje, tako poezija uvek najsjajnije procveta posle građanskog rata. Istu pojavu vidimo u Engleskoj u doba Elizabete, i u isto vreme kad i u Španiji, i tamo je nastala jedna pesnička škola koja izaziva značajna poređenja. Tamo vidimo Šekspira, ovde Servantesa kao cvet škole.

I španski pesnici pod tri Felipea i engleski pod Elizabetom su po nečemu srodni, ali ni kod Šekspira ni kod Servantesa ne može biti reči o originalnosti u našem smislu. Oni se od svojih savremenika nikako ne razlikuju naročitim osećanjem i mišljenjem ili naročitom snagom prikazivanja, nego samo znatnijom dubinom, svesrdnošću, nežnošću i snagom; njihova pesnička dela su jače prožeta i obavijena eterom poezije.

Ali ova dva pesnika nisu samo cvet svoga doba, nego su oni bili i koren budućnosti. Kao što Šekspira treba smatrati osnivačem docnije dramske umetnosti po uticaju njegovih dela, naročito u Nemačkoj i današnjoj Francuskoj, tako moramo poštovati Servantesa kao osnivača modernog romana. O ovome sam slobodan da dam nekoliko letimičnih primedaba.

Stariji, takozvani viteški roman, nastao je iz književnosti srednjega veka; on je prvo bio prozna obrada onih epskih pesama čiji su junaci ulazili u krug priča o Karlu Velikom i Svetom gralu; uvek se pričalo o viteškim pustolovinama. To je bio roman plemstva, a lica koja su nosila radnju bila su ili izmišljene tvorevine mašte ili jahači sa zlatnim mamuzama; od naroda nigde ni traga. Servantes je svojim *Don Kihotom* oborio ove viteške romane, koji su se na najapsurdniji način izrodili. Ali pišući satiru koja je uništila stariji roman, dao je on sâm, opet, uzor za jednu novu vrstu književnosti, koju mi zovemo modernim romanom. Veliki pesnici uvek tako postupaju: rušeći staro, oni osnivaju ujedno nešto novo; oni nikad ne negiraju a da ujedno nešto i ne afirmišu. Servantes je osnovao moderni roman pošto je u viteški roman uveo verno prikazivanje nižih klasa, dodavši mu narodni život. Sklonost da opisuje život proste svetine, najodbačenijih propalica, jeste ne samo Servantesova osobina, nego osobina svih savremenih književnika, i nju ćemo naći koliko kod pesnika toliko i kod slikara tadašnje Španije. Muri-ljo, koji je ukrao nebu najsvetije boje, i njima slikao svoje lepe Madone, slikao je sa istom ljubavlju i najprljavije pojave ove zemlje. Možda je to bilo oduševljenje za samu umetnost kad su ovi plemeniti Španci ponekad osećali isto plemenito zadovoljstvo u vernom slikanju nekog mladog prosjaka koji se bište od ušiju kao i u prikazivanju blagoslovene Bogorodice. Ili je to bila draž kontrasta, koja je baš najotmenije plemiće, uštogljenog dvoranina kao što je Kevedo* ili moćnog ministra kao što je Mendoza**, nagnala da pišu otrcane prosjačke i mangupske romane: oni su hteli možda da se pomoću mašte prenesu iz jednoličnosti svoga staleža u suprotnu životnu sferu. Istu potrebu nalazimo kod nekolicine nemačkih pisaca, koji svoje romane ispunjuju samo crtanjem otmenoga sveta i od svojih junaka uvek stvaraju grofove i barone. Kod Servantesa ne nalazimo još ovaj jednostrani pravac da se ono što je neplemenito prikazuje sasvim odeljeno; on samo meša ono što je idealno sa prostim, jedno služi drugom za senčenje ili za osvetljavanje, i plemićki element je u tome isto tako snažan kao i narodni. Ali ovaj plemićki, viteški, aristokratski element iščezava potpuno u romanima Engleza, koji su Servantesa prvi podražavali i kojima on i do današnjeg dana služi kao

* Don Fransisko Gomes de Kevedo i Viljegas (1580–1645), španski pisac. (Prim. prev.)

** Don Dijego Urtado de Mendoza (1503–1575), španski pisac. (Prim. prev.)

uzor. Ovi engleski romanopisci su prozaične prirode iz vremena Ričardsonove dominacije, izveštačeni duh njihova vremena opire se čak i svakom jezgrovitom prikazivanju prostog narodnog života, i mi vidimo da s one strane Lamanša nastaju građanski romani u kojima se ogleda trezveni, skromni život buržoazije. Ova jadna lektira plavila je englesku publiku sve donedavna, kad se pojavio veliki Škot, koji je u romanu izazvao revoluciju, ili tačnije govoreći, restauraciju. Kao što je, naime, Servantes uneo u roman demokratski element kad je u njemu vladalo samo jednostrano viteštvo, tako je Valter Skot vratio u roman opet aristokratski element kad se ovaj u njemu već bio potpuno ugasio i kad je tamo živelo samo prozaično malograđanstvo. Obrnutim postupkom, Valter Skot je vratio romanu onaj lepi sklad kome se divimo u Servantesovom *Don Kihotu*.

Ja mislim da u ovom smislu još nikad nije priznata zasluga drugog velikog engleskog pesnika. Njegova naklonost torijevcima i njegova osobita ljubav prema prošlosti bile su blagotvorne za književnost, za ona remek-dela njegovog genija koja su svuda našla odjeka i bila podražavana, i koja su potisnula u mračne kutke pozajmnih biblioteka izbledele sheme buržoaskog romana. Zabluda je ne smatrati Valtera Skota pravim osnivačem takozvanog istorijskog romana i smatrati da je ovaj roman nastao kod Nemaca. Ne uviđa se da se karakteristika istorijskih romana nalazi baš u harmoniji demokratskog i aristokratskog elementa; da je Valter Skot ovu harmoniju, koja je za vreme isključive vlasti demokratskog elementa bila ometana, najlepše stvorio ponovnim uvođenjem aristokratskog elementa, mesto čega su naši nemački romantičari u svojim romanima potpuno odbacili demokratski element i vratili se opet na besmisleni putanju viteškog romana, koji je cvetao pre Servantesa. Naš De la Mot Fuke je trabant onih pesnika koji su objavili *Amadisa od Galije* i slične pustolovine, i ja se divim ne samo talentu nego i hrabrosti pomoću kojih je plemeniti baron dvesta godina posle pojave *Don Kihota* pisao svoje knjige o vitezovima. Bilo je to čudnovato doba u Nemačkoj, kad su se ove knjige pojavile i dopale se publici. Šta je značila u književnosti ova osobita ljubav za viteštvo i slike starog feudalnog doba? Ja mislim da se nemački narod hteo zauvek rastati sa srednjim vekom; ali dirnuti, mi se, kao što nam se to lako dešava, opraštamo s poljupcem. Pritisnuli smo poslednji put usne na staro nadgrobno kamenje. Razume se da se mnogi od nas poneo pritom ludo. Ludvig Tik, mališan ove škole, iskopao je mrtve pretke iz groba, ljuljao je njihov kovčeg kao kolevku i pevao pri tome smešnim detinjim tepanjem: „Buji, dedice, paji!“

Nazvao sam Valtera Skota drugim velikim engleskim pesnikom, a njegove romane remek-delima. Ali ja sam hteo da u najvećoj meri pohvalim samo njegov genij. Same njegove romane ne mogu nikako staviti u isti red sa velikim Servantesovim romanom. Ovaj ga prevazilazi epskim duhom. Servantes je bio, kao što

sam već pomenuo, katolički pesnik, i ovoj osobini zahvaljuje on možda onaj veliki epski duševni mir, koji se kao kristalno nebo nadvija nad njegovom šarolikom poezijom: nigde nećete naći ni najmanje sumnje. Tome dodajte još mir španskog nacionalnog karaktera. Međutim, Valter Skot pripada crkvi koja čak i božanske stvari podvrgava opštoj diskusiji; kao advokat i Škot, on je navikao na radnju i diskusiju, i dramski momenat preovlađuje kako u njegovom duhu i životu, tako i u njegovim romanima. Zato se njegova dela ne mogu nikako smatrati remek-delima onog književnog roda koji mi zovemo romanom. Špancima pripada slava što su stvorili najbolji roman, kao što se Englezima mora odati priznanje da su u drami dali savršenstvo.

A Nemcima – koja palmova grančica preostaje njima? Pa, mi smo najbolji lirski pesnici na zemlji. Nijedan narod nema tako lepih pesama kao Nemci. Sada su narodi suviše zauzeti političkim poslovima; ali kad ovi budu gotovi, otići ćemo, mi Nemci, Britanci, Španci, Francuzi i Italijani, u zelenu šumu i pevaćemo, a izabrani sudija neka bude slavuj. Ubeđen sam da će na ovom pesničkom takmičenju dobiti nagradu pesma Volfganga Getea.

Servantes, Šekspir i Gete sačinjavaju pesnički trijumvirat koji je dao najviše u tri vrste pesničkog prikazivanja, u epskom, dramskom i lirskom. Možda je pisac ovih redova naročito u pravu da veliča našeg velikog zemljaka kao najsavršenijeg lirskog pesnika. Gete stoji u sredini između oba izrođavanja pesme, one dve škole od kojih se jedna označava, nažalost, mojim sopstvenim imenom, a druga imenom švapske škole. Razume se da i jedna i druga imaju zasluga: one su, indirektno, unapredile procvat nemačke poezije. Prva je izazvala blagotvornu reakciju protiv jednostranog idealizma u nemačkoj pesmi. Ona je vratila duh jakoj realnosti i iskoristila onaj sentimentalni petrarkizam, koji nam je uvek izgledao kao neka lirska donkihoterija. Švapska škola delovala je takođe korisno na nemačku poeziju. Ako su u severnoj Nemačkoj mogla da se pojave snažna zdrava pesnička dela, zahvaljujemo to možda švapskoj školi, koja je privukla sve bolećive, bledunjave, pobožno-dobročudne vodnjikavosti nemačke muze. Štutgart je bio u neku ruku kolevka nemačke muze.

Pripisujući najveće uspehe u drami, romanu i pesmi u pomenutom velikom trijumviratu, daleko sam od toga da potcenjujem poetsku vrednost drugih velikih pesnika. Ništa nije luđe od pitanja: koji pesnik je veći od drugoga? Plamen je plamen, i njegova težina ne može se odrediti funtom ili uncom. Samo plitki čiftinski mentalitet uzima bedni kantar i hoće da meri genija. Ne samo stari nego i poneki novi dali su pesnička dela u kojima plamen poezije plamti isto tako sjajno kao u Šekspirovim, Servantesovim i Geteovim remek-delima. Međutim, ova imena kao da su povezana nekom tajnom vezom. Iz njihovih dela kao da

zrači neki srodan duh; u njima se oseća večna blagost kao božji dah; u njima cveta skromnost prirode. Gete podseća stalno i na Šekspira i na Servantesa, i na ovoga on liči i u pojedinostima stila, u onoj ugodnoj prozi koja je obojena najslađom i najbezazlenijom ironijom. Servantes i Gete slični su čak i po svojim manama: po rasplnutosti dikcije, po onim dugim rečeničnim nizovima, koje ponekad kod njih nalazimo, i koji se mogu uporediti sa povorkom kraljevskih kočija. Često se nalazi samo jedna jedina misao u takvom suviše proširenom rečeničnom nizu, koji svečano prolazi kao velika pozlačena dvorska kola sa šest iskićenih konja. Ali ta jedina misao je uvek nešto visoko, ako čak i ne gospodari.

Ja sam samo u nekoliko nagoveštaja mogao da govorim o Servantesovom duhu i o uticaju njegove knjige. Još manje mogu ovde opširnije da govorim o pravoj umetničkoj vrednosti njegovog romana, jer bih u takvim izlaganjima zašao suviše u oblast estetike. Ja smem ovde samo u opštim crtama da upozorim na formu njegovog romana i na dva lika koji sačinjavaju njegovo središte. Oblik ovog romana je oblik putopisa, kao što je to odvajkada bio najprirodniji oblik za ovu pesničku vrstu. Podsetiću ovde samo na Apulejevog *Zlatnog magarca*, prvi roman staroga veka. Docnije, pesnici su pokušali da se oslobode jednoličnosti ovoga oblika pomoću, kako mi danas kažemo, fabule romana. Međutim, usled siromašne inventivnosti, većina sadašnjih romanopisaca pozajmljivali su fabule jedni od drugih, ili su, u najmanju ruku, jedni uvek koristili fabule drugih, izmenivši ih vrlo malo, pa su vraćanjem istih karaktera, situacija i zapleta naposljetku, u izvesnoj meri, ogadili publici čitanje romana. Da bi se spasli dosade otrcanih fabula romana, pisci su, za neko vreme, pribegli prastarom, prvobitnom obliku putopisa. Ali i on odmah biva potisnut čim se pojavi koji originalni pesnik sa novim, svežim fabulama romana. U književnosti, kao i u politici, kreće se sve po zakonu akcije i reakcije.

Što se tiče ona dva lika, Don Kihota i Sanča Panse, koji se stalno parodiraju, oni se ipak tako divno dopunjuju da sačinjavaju pravoga junaka romana, i svedok su koliko pesnikovog smisla za umetnost, toliko i dubine njegova duha. Dok drugi pisci, u čijim romanima junak ide kroz život samo kao pojedinačno lice, moraju da pribegnu monolozima, pismima ili dnevnicima da bi izrazili misli ili osećanje junaka, Servantes može svuda da dá prirodan dijalog, i baš dok jedno lice stalno parodira govor drugoga, obelodanjuje se utoliko vidnije pesnikova namera. Otad je mnogo podražavano dvojno lice koje Servantesovom romanu daje tako umetničku prirodnost, i iz čijeg karaktera se kao iz jednog jedinog jezgra, slično kakvom indijskom džinovskom drvetu, razvija ceo roman, sa svim svojim divljim lišćem, svojim mirisnim cvećem, sjajnim plodovima i majmunima i čudesnim pticama koje se ljuljuškaju na granama.

Ali ne bi bilo pravo da se ovde sve svede na ropsko podražavanje; uvođenje takva dva lika, kao što su Don Kihot i Sančo Pansa, bilo je sasvim prirodno. Jedan od njih, poetski, ide u pustolovine, a drugi, pola iz privrženosti, pola iz koristoljublja, ide za njim po suncu i kiši, kao što smo ih i sami često sretali u životu. Da bismo ovaj par i najrazličitije prurušen svuda prepoznali, u umetnosti kao i u životu, moramo, razume se, uočiti samo ono što je bitno, duhovnu oznaku, a ne ono što je slučajno u njihovoj spoljnoj pojavi. Primera bih mogao navesti nebrojeno. Zar ne nalazimo Don Kihota i Sanča Pansu isto tako lepo u likovima don Huana i Leporela kao i u licu lorda Bajrona i njegovog sluga Flečera? Zar ne prepoznajemo ista dva tipa i njihov uzajamni odnos u liku viteza od Valdzea i njegovog Kaspara Larifarija, isto tako dobro kao u liku mnogog pisca i njegovog knjižara, koji dobro uviđa budalaštine svoga autora, ali ga ipak, da bi izvukao odatle realnu korist, verno prati na svim njegovim idealnim lutanjima. A gospodin izdavač Sančo, mada ponekad dobija u ovom poslu samo udarce, ostaje ipak uvek debeo, dok plemeniti vitez svakoga dana sve više mršavi.

Ali ja sam češće nalazio tipove Don Kihota i njegovog sluga ne samo među muškarcima, nego i među ženama. Naročito se sećam neke lepe Engleskinje, plavuše sanjalice, koja je bila pobegla iz nekog ženskog pansionata u Londonu sa svojom prijateljicom i htela da obiđe ceo svet da bi potražila tako plemenito muško srce kao što joj se bilo prisnilo za blagih mesečnih noći. Prijateljica, neka bucmasta brineta, nadala se da će tom prilikom osvojiti, ako ne nešto sasvim idealno, ono bar muškarca dobrog izgleda. Još vidim tu vitku pojavu, sa njenim plavim očima bolesnim od ljubavi, kako na obali kod Brajtona, visoko iznad ustalasanog mora, čeznutljivo gleda prema francuskoj obali... Njena prijateljica krcala je za to vreme lešnike, sa uživanjem jela slatko jezgro i bacala ljuske u vodu.

Ali ni u remek-delima drugih umetnika ni u samoj prirodi ne nalazimo pomenuta dva tipa tako tačno prikazana u njihovom uzajamnom odnosu, kao kod Servantesa. Svaka crta u karakteru i u pojavi jednog odgovara ovde suprotnoj, a ipak srodnoj crti kod drugoga. Ovde svaka pojedinost ima parodijski značaj. Čak i između Rosinanta i Sančovog kljuseta vlada isti ironični paralelizam kao između sluga i njegovog viteza, pa su i obe životinje u izvesnoj meri simbolični nosioci istih ideja. Gospodar i sluga ispoljavaju i u načinu mišljenja i u svom jeziku najznačajnije suprotnosti, i ja ne mogu da ne pomenem teškoće koje je prevodilac morao da savlada kad je prevodio na nemački svakidašnji, kvrgasti, prosti način govora dobrog Sanča. Po svojim odsečnim, često suviše slobodnim uzrečicama podseća dobri Sančo sasvim na budalu kralja Solomona, na Markulfa, koji takođe, nasuprot patetičkom idealizmu, u kratkim izrekama iznosi iskustvo prostoga naroda. Don Kihot, naprotiv, govori jezikom obrazovanja, jezikom višega

staleža, pa i u dostojanstvenosti lepo zaokrugljenoj rečeničnog niza predstavlja on otmenoga hidalga. Ponekad je taj rečenični niz suviše širok, i viteški jezik je sličan gordoju dvorskoj dami u naboranoj svilennoj haljini sa dugim šuštavim šlepom. Ali gracije, preobučene kao paževi, nose sa osmehom jedan krajičak ovoga skuta: dugi rečenični nizovi završavaju se najljupkijim obrtima.

Karakter jezika Don Kihota i Sanča Panse rezimiramo u rečima: prvi, kad govori, kao da sedi na svom visokom konju; drugi govori kao da sedi na svom niskom magarcu.

Ostalo bi mi još da govorim o ilustracijama kojima je izdavačko preduzeće ukrasilo ovaj novi prevod *Don Kihota*, za koji ja ovde pišem predgovor. Ovo izdanje je prva knjiga iz lepe književnosti koja izlazi u Nemačkoj tako ukrašena. U Engleskoj, i naročito u Francuskoj, ovakve ilustracije su na dnevnom redu i one nailaze na skoro oduševljeno odobravanje. Ali nemačka savesnost i temeljnost će sigurno nabaciti pitanje: da li ovakve ilustracije koriste interesima prave umetnosti? Ja ne verujem. One, doduše, pokazuju kako duhovita i vešta slikareva ruka shvata i reprodukuje pesnikove likove; one takođe pružaju za eventualnu zamorenost lektirom prijatan prekid; ali one su jedan znak više kako umetnost, svučena sa pijedestala svoje samostalnosti, služi raskoši. A sem toga ovde umetnik ne samo što ima prilike nego oseća i obavezu da svoj predmet dotakne samo površno, a nipošto da ga iscrpe. Drvorezi u starim knjigama služili su drugim svrhama i ne mogu se uporediti sa ovim ilustracijama.

Ilustracije za ovo izdanje rezali su prema crtežima Tonija Johanota prvi engleski i francuski rezbari. Oni su, kako to već ime Tonija Johanota jemči, i elegantno i karakteristično shvaćeni i izrađeni; i pored ovlašne obrade vidi se koliko je umetnik ušao u pesnikov duh. Vrlo duhovito i fantastično nađeni su inicijali i vinjete, i umetnik je izvesno sa dubokom pesničkom namerom izabrao za ukrase većinom lisnate dezene. I mi vidimo kako se svuda u *Don Kihotu* pojavljuje sećanje na vedro mavarsko doba kao lepa daleka pozadina. – Toni Johanot, jedan od najizvršnijih i najznatnijih umetnika u Parizu, po rođenju je Nemač.

Pada u oči da knjiga koja je tako bogata živopisnim gradivom kao što je *Don Kihot* još nije našla slikara koji bi iz nje uzeo siže za niz samostalnih umetničkih dela. Da li je duh knjige možda suviše lak i fantastičan, pa bi ona mogla pod umetnikovom rukom da izgubi prah svojih boja? Ja ne verujem. Jer *Don Kihot*, ma koliko da je lak i fantastičan, zasniva se na čvrstoj, zemaljskoj stvarnosti, kao što je to i moralo biti da bi postao narodna knjiga. Da li je to možda zato što se iza likova koje nam pesnik prikazuje nalaze dublje ideje, koje likovni umetnik ne može da izrazi, tako da bi on mogao da uoči i reprodukuje samo spoljnu pojavu, ali ne i dublji smisao, ma koliko da je on možda uočljiv? Razlog je verovatno u

tome. Uostalom, mnogi umetnici su se ogledali na crtežima za *Don Kihota*. Ono što sam video od engleskih, španskih i ranijih francuskih radova ove vrste bilo je odvratno. Što se tiče nemačkih umetnika, moram ovde da podsetim na našeg velikog Danijela Hodovjeckog. On je nacrtao niz prikaza uz *Don Kihota*, koje je Berger izrezao u bakrorezu prema zamisli Hodovjeckog i priložio Bertuhovom prevodu. Među ovima ima izvrsnih stvari. Pogrešni teatralno konvencionalni pojam koji je imao umetnik, kao i njegovi ostali savremenici, o španskoj nošnji mnogo mu je naškodilo. Ali svuda se vidi da je Hodovjecki *Don Kihota* potpuno razumeo. A tome sam se baš kod ovog umetnika obradovao, i radi njega samoga i radi Servantesa. Jer meni je uvek prijatno kad se moja dva prijatelja vole, kao što se opet radujem kad se moja dva neprijatelja pobiju. Doba Hodovjeckog, kao period jedne književnosti koja se tek stvarala, književnosti kojoj je još bilo potrebno oduševljenje i koja je morala da odbacuje satiru, nije bilo baš povoljno za shvatanje *Don Kihota*. To doba svedoči za Servantesa, svedoči da su ljudi tada ipak razumevali njegove likove i da su ovi nalazili odjeka, a za Hodovjeckog svedoči da je on shvatio likove kao što je Don Kihot i Sančo Pansa, on je, koji je i više nego možda ikoji drugi umetnik dete svoga vremena, u njemu imao koren, samo njemu pripadao, njega je to vreme nosilo, razumevalo i priznavalo.

Od najnovijih prikaza *Don Kihota* pominjem sa zadovoljstvom nekoliko skica od Dekana, najoriginalnijeg od svih živih francuskih slikara. – Ali samo Nemač može potpuno da razume *Don Kihota*, što sam osetio ovih dana sa najvećom radošću, kad sam u izlozima neke prodavnice slika na Bulevaru Monmartr video sliku koja prikazuje plemenitog Mančanina u njegovoj sobi za rad, a koju je izradio veliki majstor Adolf Šreter.

Hajnrih Hajne
(Preveo Jovan Bogičević)

KNJIGA I

